

*Аврамчук Л.А.,
доцент кафедри банківської справи,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Коркач І.В.,
студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито поняття «платіжна система» та «система електронних платежів». Досліджено стан системи електронних платежів Національного банку України за останні роки під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Проаналізовано основні тенденції розвитку системи електронних платежів. Запропоновано основні шляхи розвитку системи електронних платежів Національного банку України.

Ключові слова: система електронних платежів, інформаційні технології, Національний банк України, кількість та сума початкових платежів, міжбанківські розрахунки, банківська система.

Постановка проблеми. Задовольнити вимоги сучасних ринків фінансових послуг (ринків банківських послуг, ринків цінних паперів та їх похідних, інших ринків фінансових послуг) у швидкому та надійному здійсненні розрахунків можуть лише такі платіжні системи, що використовують найсучасніші досягнення в галузі техніки і технологій, тобто електронні платіжні системи [1].

Одним із найважливіших напрямів діяльності Національного банку України є реформування міжбанківських розрахунків, створення ефективної, надійної та безпечної платіжної системи за допомогою впровадження та вдосконалення системи електронних платежів (СЕП). На основі сучасних інформаційних технологій та новітніх програмно-технічних засобів Національний банк України забезпечує ефективне функціонування СЕП [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток та особливості застосування електронних платіжних систем є предметом наукових досліджень багатьох учених. Серед сучасних макроекономістів зазначеною проблематикою займаються В.М. Кравець, Н.Г. Лапко, В.І. Стоян, О.С. Даневич, М.Й. Мац, П.М. Сениц, В. Кравчук, С.В. Герасимова, А.В. Демківський, К. Савін, О.А. Мовчан та ін. Однак актуальність даної проблематики потребує її подальшого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Усі цивілізовані країни намагаються максимально зменшити кількість готівкових операцій і готівкової маси в обігу. Для цього центральні банки та уряди застосовують низку заходів, одним з яких є розрахунки за допомогою платіжних систем із пластиковими картками (насамперед внутрішньодержавних, а також міжнародних).

Аналогічні процеси відбуваються й у банківській сфері України. Особливо важливу роль тут відіграє НБУ. На нього покладено обов'язок забезпечити надійне та ефективне функціонування загальнонаціональної платіжної системи. НБУ бере безпосередню участь у розробленні нових платіжних засобів та організації електронного грошового обігу на території держави.

Нині в Україні вже створено систему електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ) та Національну систему масових електронних платежів (НСМЕП), і не менш важливим є те, що діють міжнародні платіжні системи, що визнані в усьому світі.

Отже, необхідно виділити частину проблеми, яка стосується того, що запровадження систем електронних платежів викликає глибокі зміни у відповідних сферах і спонукає до переходу на вищий та якісніший рівень. У цьому разі йдеться не лише про банківську сферу, а й про майже всі основні галузі економічного та соціального життя суспільства: банки, торгівлю (незалежно від форми власності), сферу послуг (готелі, ательє, перукарні, ремонтні майстерні, автозаправні станції тощо), пошту і підприємства зв'язку (телеграф, телефон), підприємства транспорту (автобусного, залізничного, річкового, морського, повітряного), інші суб'єкти, що надають послуги за готівку.

Мета статті полягає у висвітленні сучасного стану та перспектив розвитку системи електронних платежів у сучасних умовах як визначального складника національної економіки та центральної ланки фінансово-банківської системи.

Вклад основного матеріалу дослідження. Платіжна система – це платіжна організація, до якої входять члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Мета створення платіжних систем очевидна – зменшення готівково-грошової маси. Будь-яка безготівкова платіжна система призначена мінімізувати витрати на випуск готівки і зменшити витрати на її обслуговування, інкасацію, перерахунок.

Система електронних платежів (СЕП) є державною системою міжбанківських розрахунків, що забезпечує проведення переказу коштів через кореспондентські та інші рахунки її учасників, відкриті в Національному банку України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації у файловому режимі або режимі реального часу.

Платіжною організацією і розрахунковим банком для системи електронних платежів є саме Національний банк України, а її учасниками – 216 установ, у тому числі 103 банки та 85 філій банків, 27 установ Державного казначейства України, один заклад Національного банку [4].

Згідно з показниками, які застосовуються у світовій практиці, СЕП є системно важливою платіжною системою країни. У 2016 р. СЕП забезпечила здійснення 97% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України, тоді як через кореспондентські рахунки, що відкриті банками в інших банках, – 3% таких переказів (рис. 1).

Станом на 1 січня 2017 р. учасниками СЕП були 216 установ, серед яких:

- банки України – 47,7%;
- філії – 39,3%;
- органи Державної казначейської служби України (ДКС) – 12,5%;
- установи Національного банку України – 0,5%.

Детальний склад учасників СЕП у розрізі установ наведено на рис. 2.

У цілому кількість учасників СЕП із 2014 до 2016 р. суттєво зменшилася – на 143 одиниці. Найбільшу групу за кількістю учасників становлять банки, кількість яких зменшилася на 60 одиниць (рис. 3). Це пояснюється змінами у структурі банківської системи України, а саме: ліквідацією банків (філій), їх реорганізацією, перетворенням філій на територіально відокремлені безбалансові відділення тощо [4].

Упродовж останніх п'яти років спостерігається тенденція до постійного зростання загальної суми платежів, здійснених

учасниками СЕП за рік, за відносно сталої кількості початкових платежів (рис. 4).

Незважаючи на це, кількість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень зростає.

У 2016 р. СЕП було оброблено 312 667 тис. початкових платежів на суму 19 521 млрд. грн., що менше на 0,11% за кількістю та більше на 35% за сумою платежів порівняно з 2014 р. (табл. 1).

У тому числі у 2016 р.:

- у файловому режимі – 311 677 тис. початкових платежів на суму 12 156 млрд. грн.;
- у режимі реального часу – 990 тис. початкових платежів на суму 7 365 млрд. грн.

СЕП забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи. У СЕП виконуються міжбанківські перекази у файловому режимі та в режимі реального часу. Здійснення її учасниками початкових платежів у

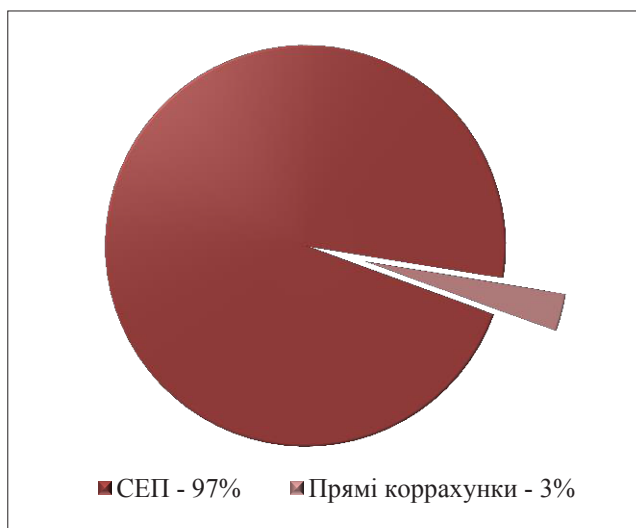

Рис. 1. Обсяг міжбанківських переказів у гривні за прямими кореспондентськими рахунками банків та через СЕП у 2016 р. [4]

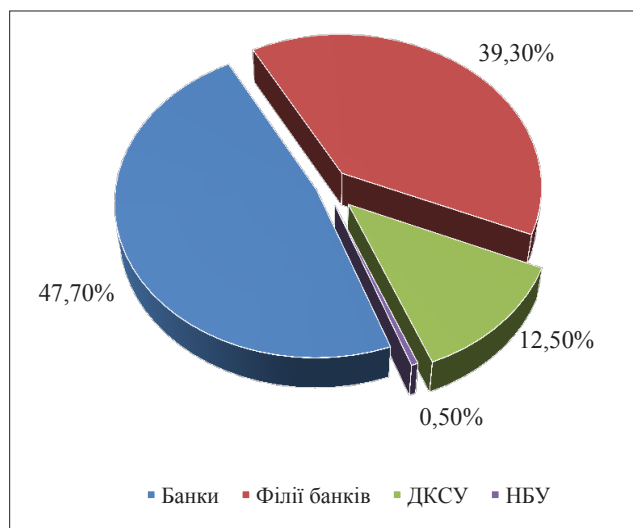

Рис. 2. Учасники СЕП станом на 01.01.2017 [4]

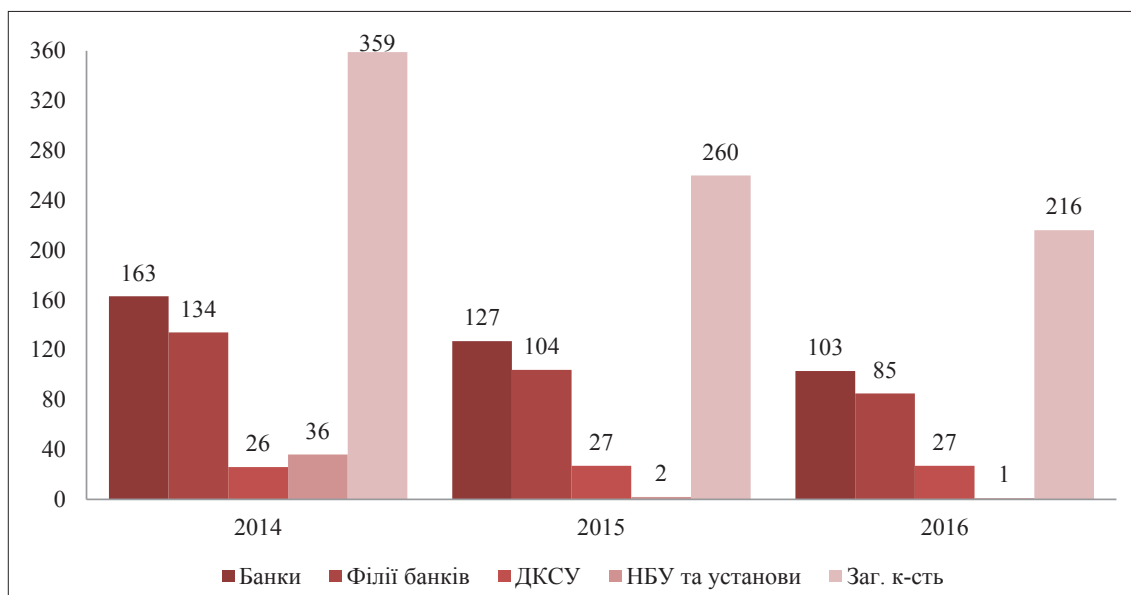

Рис. 3. Кількість учасників СЕП у 2014–2016 рр. [4]

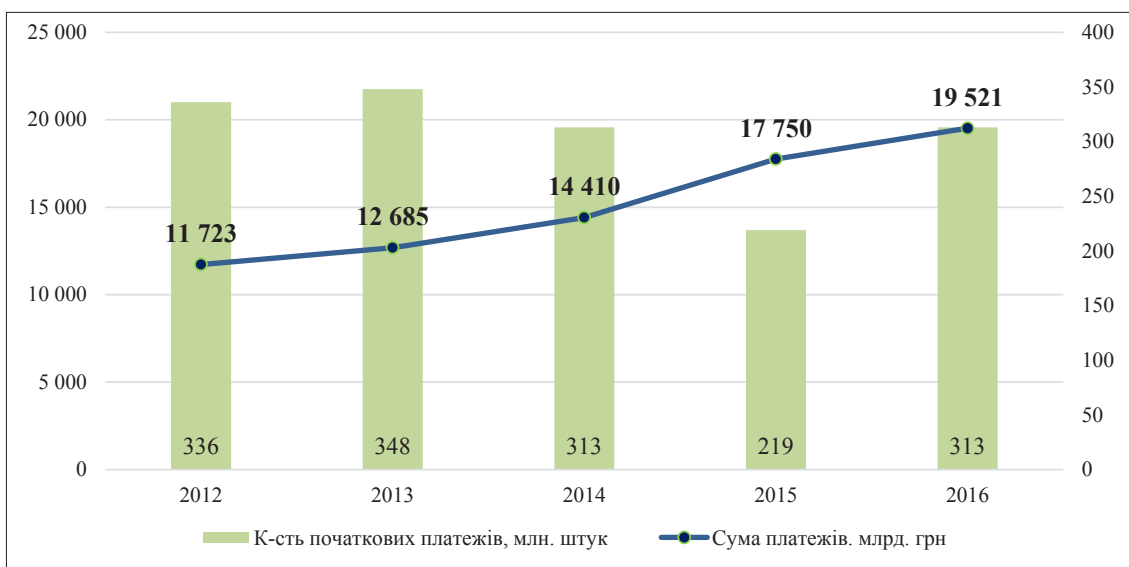

Рис. 4. Обсяги початкових платежів, здійснених через СЕП у 2012–2016 рр. [4]

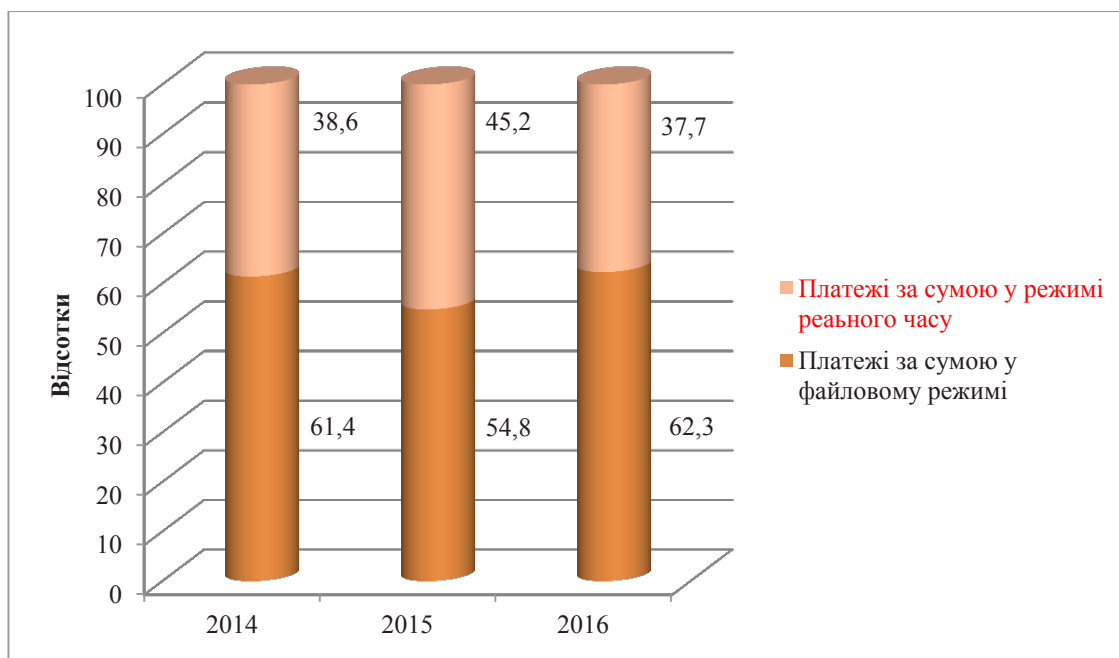

Рис. 5. Завантаженість СЕП за сумою платежу в двох режимах функціонування СЕП (файловому та режимі реального часу) [4]

файловому режимі є обов'язковим, а в режимі реального часу – за їх вибором. Водночас учасник системи, який працює в СЕП у файлому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу. У файлому режимі обмін між банківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу становить 15–20 хвилин [3].

У режимі реального часу кошти списуються з технічного рахунку учасника – СЕП-платника і зараховуються на рахунок учасника-отримувача одночасно, у момент надходження платежу від відправника до СЕП.

Цей режим роботи було запроваджено в 2006 р.

Загалом близько 60% платежів, що здійснюються через СЕП, – це платежі у файлому режимі – понад 62,3% та 61,4%

у 2016 та 2014 рр. відповідно. Але, як бачимо, у 2015 р. спостерігається тенденція до збільшення частки платежів за сумою, виконаних у режимі реального часу, – до 22,5% (рис. 5).

У середньому за день у 2016 р. СЕП оброблялося 1,2 млн. початкових платежів на суму 78 млрд. грн. Середньоденний залишок коштів за рахунками учасників СЕП у 2016 р. становив 57,2 млрд. грн., тоді як у 2014 р. ці показники становили 1,2 млн. та 57,4 млрд. відповідно, а середньоденний залишок – 34,3 млрд. грн. Загалом сума платежів, що обробляється у СЕП, має тенденцію до зростання, середньоденний залишок коштів також зростає протягом аналізованого періоду, проте кількість платежів має незначні коливання, наприклад у 2015 р. цей показник був 52 тис. та на 56 тис. штук нижчим, аніж у 2014 та 2016 рр. відповідно (рис. 6).

Існує низка проблемних факторів, які негативно впливають на розвиток сучасної системи електронних платежів:

- відсутність контролю системи електронних платежів;
- недосконалість чинного законодавства України з питань захисту прав власності, що призводить до виникнення численних ситуацій неузгодженості між різними учасниками системи електронних платежів, які призводять до виникнення нестабільності та судового нагляду з боку законодавчих органів;
- низький рівень нормативного та інформаційного забезпечення учасників системи електронних платежів, що за відсутності відповідних законів із питань захисту прав та інтересів власників платіжних засобів призводить до можливості тінювих фінансових операцій у системі фінансових операцій;
- відсутність організаційних та фінансових механізмів, дія яких має забезпечувати прозоре та справедливе ціноутворення на послуги.

Негативність дії зазначених факторів проявляється у тому, що сучасний стан системи електронних платежів не може розвиватися відповідно до реальних потреб учасників платіжної системи в умовах нестабільного соціально-економічного становища в країні.

На сучасному етапі особливого значення набуває тенденція до підвищення надійності системи електронних платежів і рівня довіри під час розрахунків платіжними інструментами.

Проблеми перспективного розвитку системи електронних платежів, над якими слід працювати, стосуються вдосконалення законодавчих і нормативних вимог, які мають стати доступними і зрозумілими споживачам. Також необхідно посилити вимоги до прозорості цін на послуги і відповідальність провайдерів, якими є банки і небанківські установи, за дії їхніх агентів. Слід урегулювати питання конкуренції та функціональної сумісності, а також об'єднання банківських і торговельних мереж. Потребує подальшого розвитку інфраструктура прийняття платіжних карток та розширення сфери їх використання шляхом упровадження багатофункціональних банківських смарт-карток та реалізації супутніх проектів у соціальній сфері (студентські, соціальні, транспортні картки тощо).

Таким чином, основними завданнями системи електронних платежів мають бути:

- задоволення потреб економіки, що реформується та постійно змінюється;
- вдосконалення кредитно-монетарної політики, яку проводить НБУ, завдяки отриманню оперативної та точної інформації про переміщення грошових коштів і стан кореспондуючих рахунків;
- мінімізація часу на виконання міжбанківських розрахунків та на обіг грошових коштів;
- високий рівень безпеки міжбанківських розрахунків;
- високий рівень внутрішнього бухгалтерського обліку і контролю.

Висновки. Одним із головних понять у діяльності як національної економіки у цілому, так і в банківській системі зокрема є платіжна система, оскільки це є каналом зв'язку у загальній системі товарообігу країни. Виходячи із цього, платіжна система – це платіжна організація, до якої входять члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час переведення коштів. Таким чином, переказ коштів є основною функцією платіжної системи.

Робота платіжних систем в Україні засвідчує, що картки переважно використовуються для отримання готівки, тому надзвичайно важливими є державна підтримка та створення необхідних умов для поліпшення структури грошового обігу за рахунок масових безготівкових платежів із використанням карток і скорочення частки готівкових розрахунків.

Необхідні розроблення та реалізація заходів, що сприятимуть поліпшенню структури грошового обігу в Україні за рахунок розбудови масових безготівкових платежів із використанням платіжних карток і скороченню частки готівкових розрахунків, створенню прозорої фінансової системи, залученню через банківську систему в загальногосподарський обіг значних ресурсів (готівкових коштів громадян та юридичних осіб), забезпеченню поступового переходу населення на безготівкові розрахунки, зменшенню витрат Національного банку та держави на підтримку готівкового обігу.

Рис. 6. Середньодобові показники СЕП за 2014–2016 р. [4]

У підсумку матимемо низку важливих економічних результатів, а саме:

- збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків платіжними картками у сфері торгівлі та послуг порівняно з розрахунками готівкою;
- розширення інфраструктури приймання платіжних карток;
- збільшення надходжень у місцеві та державний бюджети за рахунок повнішого оподаткування суб'єктів господарювання та фізичних осіб (за безготівкового обслуговування різко зменшуються можливості для приховування доходів);
- зменшення зловживань у сфері торгівлі та послуг;
- зниження витрат на касові операції, інкасацію, транспортування, зберігання готівки тощо;
- скорочення витрат на виробництво банкнот і монет та підтримку готівкового обігу;
- зменшення тіньового бізнесу.

Література:

1. Кравець В. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків / В. Кравець // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 10(188). – С. 45–47.
2. Лапко Н. Система електронних платежів НБУ в 2010 році / Н. Лапко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 3. – С. 31–33.
3. Стоян В.І. Казначейська система : [підручник] / В.І. Стоян, О.С. Даневич, М.Й. Мац ; 3-тє вид., змін. та дооп. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 868 с.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>.

Аврамчук Л.А., Коркач И.В. Современное состояние и перспективы развития системы электронных платежей Национального банка Украины

Аннотация. В статье раскрыты понятия «платежная система» и «система электронных платежей». Исследовано состояние системы электронных платежей Национального банка Украины за последние годы под влиянием внешних и внутренних факторов. Проанализированы основные тенденции развития системы электронных платежей. Предложены основные пути развития системы электронных платежей Национального банка Украины.

Ключевые слова: система электронных платежей, информационные технологии, Национальный банк Украины, количество и сумма начальных платежей, межбанковские расчеты, банковская система.

Avramchuk L.A., Korkach I.V. Current status and prospects of development of the electronic payment system of the National Bank of Ukraine

Summary. The article deals with the concept of “payment system” and “system of electronic payments”. The state of the electronic payment system of the National Bank of Ukraine in recent years by external and internal factors is studied. Analysed the basic trends of development of the electronic payments. Suggested the main ways of development of the electronic payment system of the National Bank of Ukraine.

Keywords: system of electronic payments, IT, National Bank of Ukraine, number and amount of initial payments, interbank payments, banking system.